

Sammanfattning

Nationella och anonyma enkätundersökningar av mönstrandets drogvänor började genomföras redan 1970. Inför 2007 har mönstringsverksamheten dessvärre förändrats i så pass hög grad att drogvänestudien beslutats upphöra. Förändringen medför att endast en mindre och selekterad andel av varje mönstringsaktuell generation kommer att genomgå prövning och därmed ges tillfälle att besvara drogvänekenkäten. Eftersom representativiteten försämras kraftigt under 2007 blir resultaten från 2006 de sista som kommer att presenteras, och följaktligen är detta den sista rapporten i serien. Under de år som studien genomförts har sammanlagt 1,5 miljoner personer besvarat frågorna.

Personer med funktionshinder, kroniskt sjuka och invandrare utan svenskt medborgarskap har aldrig mönstrat till svensk totalförsvarspflicht och ingår således inte i undersökningarna. I 2006 års datainsamling var svarsbortfallet 12%. Under senare undersökningsår har en viss försämring av representativiteten inträffat, men denna bedöms inte som så allvarlig att resultaten inte kan jämföras med tidigare år.

Alla frågeundersökningar är behäftade med olika problem som kan ge upphov till felaktiga resultat. Dessa diskuteras utförligt i metodavsnittet och det konstateras att tidsserierna ger en tämligen obruten bild av drogvänornas utveckling, trots att undersökningarna genomgått flera förändringar samt att bortfallet varit betydande under vissa perioder. Det bör framhållas att det alltid är mer fruktbart att iaktta de trender och tendenser som undersökningsserien speglar än att övertolka enskilda siffror från enskilda år.

Frågor om tobaksvanor infördes år 2000. Mellan 2000 och 2006 minskade andelen rökare bland de mönstrande, från 27 till 21%. Minskningen beror på att gruppen dagligrökare halverats, från 12 till 6%. Andelen snusare ligger däremot runt 30% hela 2000-talet och av dessa är drygt två tredjedelar dagliga användare. Grupperna överlappar delvis varandra då 13% både röker och snusar.

År 2000 utökades alkoholfrågedelen. En konsekvens blev att jämförbarheten över tid när det gäller berusningsvanorna bröts. Berusningsvanornas utveckling kan dock sammanfattas så att de minskade i omfattning under 1980-talet, ökade under 1990-talet, nådde en platå under början av 2000-talet men har minskat något i omfattning de tre senaste åren. Andelarna som aldrig berusar sig eller inte dricker alkohol överhuvudtaget har samtidigt ökat något under 2000-talet.

År 2006 svarade 19% att de aldrig berusar sig och 13% att de inte dricker alls. Samtidigt konsumerar omkring 6% alkohol minst två gånger i veckan och 11% berusar sig åtminstone någon gång i veckan.

Vissa förändringar har skett i val av berusningsdrycker. Starköl är fortfarande vanligast även om andelen som brukar dricka detta i berusningssyfte minskat något sedan 1990-talets mitt. Den näst vanligaste berusningsdrycken är sprit, vilket runt hälften angett alltsedan 1980-talet. Sedan år 2000 är cider vanligare än folköl som berusningsdryck och har därmed övertagit tredjeplatsen.

Andelen som konsumerar hembränd sprit i berusningssyfte nådde en topp 1998 men har därefter minskat kraftigt. Även folkölet beskriver samma nedåtgående trend. Andelen som uppger alkoholisk har fördubblats sedan 2000 och är nu fjärde vanligaste berusningsdryck och denna dryck är tillsammans med smuggelsprit de enda alkoholsorter som uppvisar ökning under 2000-talet.

Narkotikaerfarenheten har genomgått likartade förändringar som det mest frekventa berusningsdrickandet. Under 1970-talet uppgav runt 17% att de prövat narkotika och tidsseriens topp (19%) uppmättes 1980. Efterföljande tioårsperiod minskade narkotikaerfarenheten relativt kraftigt men mellan 1992 och 2002 tredubblades narkotikaerfarenheten från 6 till 18%. Därefter har dock siffran åter sjunkit och 2006 svarar 13% att de prövat narkotika. Samma år svarar 38% att de erbjudits eller på annat sätt haft möjlighet att pröva narkotika.

Den vanligaste narkotikasorten är cannabis, 2006 har 12% prövat detta. Därefter kommer ecstasy, amfetamin respektive icke läkarförskrivna sömnmedel/lugnande medel (ca 2% vardera). Två tredjedelar av alla som testat narkotika har enbart rökt cannabis och över hälften har endast prövat narkotika vid ett fåtal tillfällen (1–4 ggr).

Andelen regelbundna narkotikaanvändare (använt senaste 30 dagarna) har sjunkit något sedan 2003 och uppgick till 2% 2006. Mellan 1992 och 1999 ökade andelen från 1 till 3% men allra högst var värdena under 1970-talet (3–5%), i synnerhet under första hälften av decenniet. Andelen som injicerat narkotika minskade från 1,5% under första hälften av 1970-talet till 1% under senare delen. Alltsedan 1980-talets mitt ligger siffran runt 0,3%. Injektionserfarenheter är alltså ovanliga idag, i synnerhet jämfört med det tidiga sjuttioåret.

Sammanfattningsvis har narkotikakonsumtionen minskat i omfattning under de senaste åren. Den uppgång som skedde under 1990-talet nådde inte de nivåer som uppmättes under 1970-talet, i synnerhet inte för de mera allvarliga aspekterna av narkotikaanvändning.

Även sniffning var allra vanligast under 1970-talet. Under 1974 svarade 24% att de hade sniffat och 1980 var siffran nere i 10%. Sniffningsfrågan återinfördes 1998 och därefter har andelen fallit från 8 till 5%.

Alltsedan 1994 (då frågan ställdes för första gången) har någon enstaka procent svarat att de prövat anabola steroider, och hälften har endast gjort det vid ett enda tillfälle. Skärskådar man tiondelarna finner man att andelen halverats under perioden; från 1,4 till 0,6%. Skillnaderna är dock mycket små och bör inte överdrivas.

Tydliga regionala skillnader i drogvanorna förekommer. Exempelvis redovisar mönstrande från storstadslänen ofta mer omfattande erfarenheter, i synnerhet vad gäller narkotika. Mönstrande från norra Sverige redovisar normalt mindre omfattande drogkonsumtion, även om undantag förekommer. Sniffning är exempelvis något vanligare norr om Dalälven än söderöver och detsamma gäller snus användning liksom erfarenhet av anabola steroider. Berusningskonsumtion av hembränt och folköl är vanligare i Norrlandslänen och ovanligare i sydliga län, där å andra sidan smuggelsprit förekommer desto oftare.

Skillnaderna i drogmönstren mellan länen är bestående från ett år till ett annat. Dock finns vissa exempel på regionala inbördes förändringar över tid. Narkotikaerfarenheten har exempelvis ökat i flera norrlandslän och många av dem ligger nu i nivå med rikssiffran. Jämtland utmärker sig allra mest på den punkten: från att ha legat klart under genomsnittet för tio år sedan så redovisar länet nu den näst högsta narkotikaerfarenheten i riket, bara Stockholm ligger högre.

En indelning i stora samt mellanstora städer respektive mindre orter och landsbygd visar att i synnerhet narkotika- och rökvanorna är mer utbredda i större städer och minskar med avtagande befolkningstäthet. För alkoholvanorna, liksom för erfarenheten av sniffningsmedel, har skillnaderna minskat och är inte längre särskilt uppenbara. Användningen av snus är mest omfattande i landsbygdsområden.

En jämförelse mellan de tre största städerna och övriga riket visar på tydliga skillnader. Exempelvis har en femtedel av de mönstrande från Stockholm, Göteborg och Malmö prövat narkotika medan motsvarande siffra för övriga riket är 12%. Under 1970- och 1980-talen var narkotikaerfarenheten i särklass högst i Storstockholm, men under 1990-talet uppmättes de högsta nivåerna oftast i Malmö. Perioden 2003–2006 är städerna dock mera samlade än någonsin.

Alkoholvanorna uppvisar tydliga samvariationer med övriga drogerfarenheter. De som intensivkonsumerar någon gång i veckan eller oftare redovisar väsentligt större erfarenheter av narkotika, anabola steroider och sniffningsmedel jämfört med övriga. Även rök- och snusvanorna är betydligt mer omfattande hos dem som ofta intensivkonsumerar alkohol.

Utöver frågor om länstillhörighet och uppväxtortens storlek har enkäterna inletts med några frågor om bakgrundsförhållanden (t ex sysselsättning, föräldrarnas utbildning, trivsel med livssituationen och etnisk bakgrund). Uppenbara samvariationer mellan exempelvis drogvänor och sysselsättning framkommer. Drogvänorna är betydligt mer omfattande bland dem

som inte studerar vid mönstringstillfället, och i synnerhet bland dem som vare sig studerar eller arbetar vid tiden för mönstringen.

Erfarenhet av anabola steroider och sniffning är 2–3 gånger så vanligt bland mönstrande vars föräldrar enbart har grundskoleutbildning eller där utbildningsnivån är obekant för respondenten, jämfört med dem med universitetsutbildade föräldrar. Även rök- och snusvanorna är avgjort mera omfattande bland mönstrande vars föräldrar har lägre utbildningsnivå, liksom alkohol- och narkotikaerfarenheterna.

Föräldrarnas utbildningsnivå samvarierar alltså med drogvanornas omfattning. Ju högre utbildning, desto mera återhållna drogerfarenheter. Att bedriva egna (gymnasie-) studier vid tiden för mönstringen är också en variabel med positivare utfall för drogvanornas omfattning.

De som uppger sig vara missnöjda med sin livssituation rapporterar betydligt mer avancerade drogvanor jämfört med dem som är nöjda. I synnerhet gäller detta mera allvarliga beteenden som att ha sniffat, att ha använt anabola steroider samt att ha använt narkotika i större omfattning. Skillnader förekommer även gällande tobak, men inte lika uttalat.

Tydliga skillnader i drogvanorna framkommer även beträffande utländsk bakgrund. Utlandsfödda rapporterar klart mer återhållsamma alkoholvanor men å andra sidan något högre grad av narkotikaerfarenhet. Svenskfödda med åtminstone någon utlandsfödd förälder har alkoholvanor som liknar övriga svenskfödda men narkotikaerfarenheter som påminner om de utlandsföddas. Rökning och erfarenhet av anabola steroider är vanligare bland personer med utländsk bakgrund medan användning av snus är vanligare bland etniska svenskar.

Om man delar in de utlandsfödda i (övriga) européer och icke-européer finner man att alkoholvanorna i båda dessa grupper är klart mer återhållna jämfört med de svenskföddas. Narkotikavanorna är dock mer omfattande hos utomeuropeiskt födda och likartade bland svenskfödda och övriga européer.

Sammanfattningsvis kan man konstatera att mönstringsundersökningen tydligt visar att ökningen av alkohol- och narkotikavanornas omfattning under 1990-talet inte bara bromsats utan dessutom vänts i en nedgång efter millennieskiftet. Även rökning, liksom erfarenhet av anabola steroider och sniffning har minskat.

Liknande trender återfinns bl a i CANs årliga skolundersökningar i årskurs 9. Sedan 2004 genomförs skolundersökningarna även i gymnasietets årskurs 2. I den mån man kan utläsa trender ur det begränsade gymnasiematerialet ser dessa ut att sammanfalla relativt väl med vad data från mönstringsstudien visar. Detta är positivt, inte minst som gymnasieundersökningen kommer att utgöra den enda nationella källa för att följa drogkonsumtion bland ungdomar i denna åldersgrupp framöver, eftersom mönstringsundersökningen sätter punkt i och med denna rapport.